

УДК 343.98

К. О. Чаплинський, доктор юридичних наук,
начальник кафедри криміналістики, судової медицини
та психіатрії Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ПРЕД'ЯВЛЕННЯ ДЛЯ ВПІЗНАННЯ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННЮ

Розглядається тактичне забезпечення пред'явлення для впізнання. Висвітлюються організаційно-підготовчі заходи і тактичні прийоми пред'явлення для впізнання підозрюваних в умовах протидії розслідуванню.

Ключові слова: тактичне забезпечення; тактика; пред'явлення для впізнання; слідчі дії.

Рассматривается тактическое обеспечение предъявления для опознания. Раскрываются организационно-подготовительные мероприятия и тактические приемы предъявления для опознания подозреваемых в условиях противодействия расследованию.

Ключевые слова: тактическое обеспечение; тактика; предъявления для опознания; следственные действия.

This article is devoted to consideration of actual problem questions of tactical supply of a presentation for an identification. The author have considered the organizational actions and tactical methods of a presentation for an identification of suspected persons and defendants in conditions of counteraction to pretrial investigation.

Key words: tactical supply; tactics; presentation for an identification; investigation actions.

Постановка проблеми. Одним із основних та складних видів діяльності правоохоронних органів є повне й швидке розкриття й розслідування злочинів і викриття винних у злочинній діяльності. Динамічні зміни у характері злочинності та умовах боротьби з нею наочно демонструють недостатність старих засобів та методів правової, організаційної, технічної і тактичної протидії злочинності й необхідність їх суттєвого оновлення, вдосконалення та розвитку. Спостерігається досить стала тенденція до зміни структури та характеру злочинності. Зросла професійність і жорстокість злочинців.

Особливе місце серед усіх слідчих дій, що спрямовані на отримання інформації зі змішаних джерел, належить пред'явленню для впізнання. Слідча практика свідчить, що потерпілі й свідки нерідко залишаються наодинці зі злочинцями. Після порушення кримінальної справи на них тиснуть, їх шантажують, їм погрожують, а інколи вдаються до фізичної розправи, навіть убивств. Так, узагальнення оперативно-слідчої практики дозволяє дійти висновків, що на досудовому слідстві злочинці найчастіше здійснювали такі заходи впливу: психологічний (залякування, погрози) – 72 %; підкуп – 21, шантажу – 19; компрометація – 11; заподіяння тілесних ушкоджень – 8 %. Це негативно впливає на освічених осіб, спонукає до відмови від показань, які давалися на початковому етапі досудового розслідування. Зазначене потребує вдосконалення тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання з урахуванням сучасних потреб слідчої практики.

© К. О. Чаплинський, 2014

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальну тактику пред'явлення для впізнання досить повно висвітлена в криміналістичній літературі. Вагомий внесок у розробку наукових основ пред'явлення для впізнання зробили відомі вчені-криміналісти та процесуалісти, зокрема: В. П. Бахін, Р. С. Белкін, Н. Г. Бритвич, М. М. Гапанович, О. Я. Гінзбург, Г. І. Кочаров, В. О. Коновалова, Ю. М. Корухов, В. С. Кузьмичов, В. Г. Лукашевич, С. Д. Лук'янчиков, М. І. Порубов, М. В. Салтевський, З. Г. Самошина, П. П. Цветков, Л. Д. Удалова, В. Ю. Шепітько та ін. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна й дуже велика, оскільки ця слідча дія широко застосовується у правоохоронній практиці й виконується способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання в умовах протидії досудовому розслідуванню.

Мета статті – висвітлення проблемних питань тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання в умовах протидії досудовому розслідуванню.

Виклад основного матеріалу. Під час розслідування різноманітних видів злочинів, зокрема грабiжницьких та розбійних нападiв, вимагання, зґвалтувань, захопленнь заручників, викрадення людей тощо, нерiдко виникає необхідність пред'являти особу для впізнання.

Пред'явлення для впізнання – унікальна слідча дія, що ніколи не дублюється. Результати пред'явлення для впізнання часто мають вирішальне значення у кримінальній справі, особливо якщо слідча дія відбувається в умовах протидії розслідуванню. Так, на підставі проведеного анкетування Д. Б. Санакоев дійшов висновків, що 60 % оперативних співробітників та 85,7 % слідчих серед основних способів протидії досудовому розслідуванню відзначають вплив з боку злочинців на стійкі позиції свідків та потерпілих [1, 178].

Загалом, пред'явлення для впізнання являє собою слідчу дію, що полягає у пред'явленні свідкові чи іншій особі об'єктів, які вони спостерігали раніше, з метою встановлення їх тотожності або групової належності [2, 314]. Сутність даної слідчої дії у тому, що особі пред'являють об'єкти, образи яких вона ж порівнює з уявними образами об'єктів, які спостерігала раніше, і вони пов'язані з подією злочину. На цій підставі робиться висновок про їх тотожність, подібність або відмінність.

Найчастіше на досудовому слідстві для впізнання пред'являють підозрюваних. На підставі проведеного опитування співробітників слідчих підрозділів можна дійти висновків, що до найпоширеніших видів належить упізнання:

- підозрюваних (обвинувачених) у натурі – 58 %;
- злочинців за фотографічним зображенням – 32 %;
- підозрюваних і обвинувачених шляхом позавізуального спостереження – 9 %;
- за голосом та особливостями мови – 1 %.

Ефективність та доказове значення результатів упізнання значною мірою залежить від якості проведення слідчим організаційно-підготовчих заходів та застосування низки тактичних прийомів проведення слідчої дії. Правильно обрана тактика впізнання обумовлює об'єктивність та якість усієї слідчої дії взагалі.

Необхідність пред'явлення для впізнання підозрюваних і обвинувачених може виникнути в таких випадках:

- підозрювані не були раніше відомі потерпілим або свідкам, але спостерігалися ними у зв'язку зі злочинними подіями;
- підозрювані видають себе за інших осіб або не мають документів, що засвідчують їх особу, чи пред'явили документи, які їм не належать;
- потерпілі або свідки знали раніше пред'явлених підозрюваних, але не можуть повідомити про них будь-яку інформацію або називають їх неправильно;

– той, що впізнає, знає особу, яку йому пред'являють, правильно її називає, але остання заперечує факт знайомства.

Під час досудового розслідування нерідко (37 %) злочинці намагаються зірвати проведення впізнання. До основних заходів впливу можна зарахувати залякування, підкуп, шантаж, компрометацію, погрозу фізичною розправою та ін. Аналіз слідчої практики дозволяє зробити висновок, що неабияку роль у протидії відіграють захисники підозрюваних, які визначають лінію їх поведінки, впливають на свідків.

Отже, якщо у слідчого буде інформація щодо можливого зриву впізнання, він повинен ужити заходів щодо запобігання негативним наслідкам слідчої дії або відмовитись від проведення впізнання. Важлива роль у запобіганні злочинним проявам відводиться використанню оперативно-розшукової інформації [3].

На підставі узагальнення слідчої практики можна зробити висновок, що в умовах протидії досудовому розслідуванню під час проведення пред'явлення для впізнання слідчим доцільно використовувати певні тактичні прийоми.

Максимальне скорочення часу на проведення впізнання.

У цьому випадку всі підготовчі дії необхідно проводити так, щоб виключити вірогідність випадкової зустрічі свідків (потерпілих) зі злочинцями та їхніми адвокатами, а також з понятими і статистами до початку слідчої дії. Слідчу дію необхідно проводити у прискореному темпі, щоб запобігти психологічному впливу на тих, хто впізнає, з боку злочинців. Після виконання всіх підготовчих дій у приміщенні, де проводиться впізнання, запрошують свідка (потерпілого), котрий стисло пояснює, за якими ознаками, у зв'язку з якою подією впізнає особу, після чого його виводять із цього приміщення. Протокол пред'явлення для впізнання складають, коли той, хто впізнає, і підозрювані та їхні адвокати перебувають окремо.

Спостереження за поведінкою свідків та потерпілих.

Трапляються випадки, коли емоційна реакція того, хто впізнає, свідчить про те, що він упізнав злочинця, проте заперечує це. Причини такої поведінки можуть бути різними, наприклад побоювання помсти з боку злочинців, які залишилися на волі, або зацікавлених у справі осіб. Тому спостереження слідчого і такий допит мають дозволити встановити причини та способи психологічного впливу на суб'єкта впізнання. У тих випадках, коли той, хто впізнає, заявляє, що не впізнав злочинця, а спостереження за його поведінкою свідчить про протилежне, необхідно заспокоїти потерпілого (свідка), дати йому можливість відчутти підтримку й захист з боку правоохоронних органів і запропонувати ще раз спробувати впізнати злочинця. Але дії слідчого в таких випадках не повинні мати навідний характер.

Спостереження за поведінкою підозрюваних.

Унаслідок такого спостереження слідчий може помітити за виразом обличчя, жестами й іншими ознаками, що злочинці та їхні адвокати намагаються ускладнити процес упізнання або ж зірвати його взагалі (наприклад, намагаються створити загрозливий вигляд, змінити вираз обличчя, ухилитися від заданої пози). Такі дії з боку злочинців слід негайно припинити, оскільки будь-яке зволікання з боку слідчого тягне за собою непередбачувані наслідки. Такою поведінкою злочинці можуть викрити себе, це мають ураховувати слідчі й тактично правильно використовувати у подальшому їх допиті.

Проведення впізнання з кожним підозрюваним окремо.

Якщо для впізнання необхідно пред'явити декілька осіб (що проходять за одним кримінальним провадженням) одному суб'єкту впізнання, то кожного з них необхідно пред'являти окремо серед подібних статистів. При цьому статисти, які пред'являлися разом із першим об'єктом, не повинні брати участь у наступних упізнаннях. Не можна пред'являти для впізнання декількох осіб одночасно, оскільки:

- значна кількість осіб перешкоджає зосередженню уваги (так, у разі одночасного пред'явлення трьох осіб їх загальна кількість разом зі статистами має становити не менше дев'яти);
- підвищується ризик помилкового впізнання;

– одночасне перебування в одному місці декількох злочинців може призвести до змови між ними й викликати інші небажані наслідки тощо.

У випадках, коли суб'єктів упізнання декілька, а об'єкт один, його пред'являють кожному окремо, причому доцільно щоразу серед нових осіб.

Застосування науково-технічних засобів створює сприятливі умови для отримання доказової інформації, дозволяє фіксувати не тільки факт упізнання, але й "психологічний клімат", у якому воно відбувалось, психологічно впливає на підозрюваних та обвинувачених. Відеозапис ускладнює можливість злочинців негативно впливати на свідків і потерпілих.

Упізнання поза візуальним спостереженням може проводитися для гарантування безпеки потерпілих (свідків), які впізнають підозрюваних, відповідно до Закону України "Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві". У даному випадку слідчий повинен забезпечити відповідні умови для проведення цієї слідчої дії. До організації впізнання обов'язково залучаються співробітники підрозділу, що здійснюють заходи безпеки, які також можуть брати участь у його проведенні, про що робиться відповідна відмітка у протоколі [4]. Для участі в проведенні впізнання залучається не менше чотирьох понять, які мають пересвідчитися у можливості такого впізнання й засвідчити таке впізнання (тобто бути одночасно у двох відокремлених місцях). Таке впізнання необхідно проводити у спеціально обладнаних приміщеннях, поділених надвоє перегородкою зі спеціального скла (прозорого з одного боку), з окремими входами.

Упізнання за фотознімками або відеозображенням.

Фотознімки із зображенням підозрюваних (обвинувачених) можуть бути вилучені за місцем їх проживання, у родичів, друзів або з офіційних документів. Необхідно отримувати такі фотознімки, щоб час їх виготовлення максимально наближався до моменту сприйняття потерпілим або свідком тієї чи іншої особи.

Застосування зазначеної низки тактичних прийомів дозволить слідчому більш якісно та ефективно провести впізнання.

Доказове значення результатів пред'явлення для впізнання залежить переважно від використання слідчим оперативно-розшукових даних. За період дослідчої перевірки оперативні підрозділи отримують непроцесуальну інформацію про прикмети підозрюваного, знаряддя злочину, ознаки викраденого майна, предмети й документи, тобто ті об'єкти, які пред'являтимуть для впізнання в разі їх установлення або відшукування [5, 54–55].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що слідчий, проводячи впізнання, повинен завчасно визначитися з обсягом доказової інформації, яка підлягає розголошенню. Під час даної слідчої дії присутня значна кількість сторонніх осіб, яких з тактичних або етичних міркувань ознайомлювати з деякими фактичними даними небажано чи недоцільно. Отже, слідчий повинен уживати заходів щодо запобігання витоку інформації, яка має значення для кримінальної справи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Результати пред'явлення для впізнання є доказом у кримінальному провадженні і, як усі інші види доказів, підлягають оцінці. Слідчий повинен зважено підходити до оцінки результатів даної слідчої дії, висновку про достовірність та об'єктивність упізнання, його доказового значення. Якщо факт упізнання не викликає ніяких сумнівів у вірогідності, але не відповідає або суперечить іншим фактичним даним, що встановлені у справі, то діяльність слідчого має бути спрямована на виявлення нових доказів і перевірку наявних у кримінальній справі для усунення розбіжностей. За неможливості дотримання всіх кримінально-процесуальних та організаційно-тактичних умов пред'явлення для впізнання слідчий повинен відмовитись від нього та провести інші слідчі дії.

Література

1. Санакоєв Д. Б. Розслідування торгівлі людьми, вчиненої організованими групами : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Д. Б. Санакоєв. – Д., 2009. – 256 с.
2. Криміналістика : підручник для студентів юрид. спец. вищих закладів освіти / кол. авторів : В. М. Глібко, А. Л. Дудніков, В. А. Журавель та ін. ; за ред. В. Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – 684 с.
3. Корневский Ю. В. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании по уголовным делам : методическое пособие / Ю. В. Корневский, М. Е. Токарева. – М. : Юрлитинформ, 2000. – 152 с.
4. Методичні рекомендації щодо пред'явлення для впізнання на попередньому слідстві № 5483. – К. : ГСУ МВС України ; НАВСУ, 2001. – 32 с.
5. Тактика проведення оперативно-розшукових заходів та особливості легалізації оперативно-розшукової інформації : навч.-практ. посіб. / Я. Ю. Кондратьєв, Д. Й. Никифорчук, О. М. Сніцар та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2004. – 60 с.